

Kada sloboda kao ishodište prekrije sve snage uma, onda se ne radi o nepostojanju slobode, već o nepostojanju uma. Povjesno, sloboda nikada nije bila umna stvarnost; ona je, obrnuto, mogla da opstane samo kao delatna. Per deflacionem, sloboda predstavlja akt odluke, akt izbora puta, rešenja, realizacije, daljeg revolucionarnog kretanja. Um predstavlja samo predvorje slobode. On nam pruža mogućnosti svesnog izbora, subjektivnog izbora, izbora koji počiva na znanju, na povezivanju tuđeg i svog iskustva, na usredsređivanju budućih ishodišta.

Sloboda je manje subjektivna. Iako se njezino postojanje izražava baš kroz subjektivno osećanje njenog posedovanja ili, pak, neposedovanja, sloboda zavisi od čitavog sklopa objektivnih faktora.

Ako je sloboda akt odluke, akt izbora delovanja, onda moramo imati u vidu i to da sloboda u svom delovanju može biti onemogućena. Delanje može izostati, jer prirodni, stvarni predmetni svet (svet fizike) onemogućuje realizaciju uma i njegovih namera. Diviljak je nesposoban da svojim delanjem ukroti reku, savremeni čovek ne može ukrotiti vulkane i zemljotrese. Iako čovekov um to hoće i želi, on nema alternative, nema izbora. Fizička stvarnost ga onemogućava. U odnosu na takve prirodne fenomene čovek je nemoćan. Teško kada se za takvu situaciju kaže da je čovek neslobodan. Pojam nepostojanja slobode se češće vezuje za psihičko stanje, vezuje se za mogućnost umnog delovanja.

Sloboda je, dakle, u domenu predmetnog, fizičkog sveta, relativna. Da li se njena relativnost smanjuje ili povećava u relaciji otkrivanja i u nastojanjima da se otkriju nove mogućnosti, ponekad je teško reći. Nadajmo se da se smanjuje.

Teško se može tvrditi da postoji apsolutna sloboda. Iako je čovekov cilj što bliže prići tom apsolutu, izgleda da je postizanje tog cilja u svojoj suštini slično pokvarenom zapušaču. Kada već misliš da je flaša dobro zatvorena, primećuješ da je zapušač preskočio jednu vijugu i da je boca nezačepljena. Kada postigneš apsolutnu slobodu, primetiš da je to samo predvorje u borbi za dalju slobodu.

Lako je, dakle, prihvatiti da je sloboda u domenu materijalnog relativna; da onde gde nje nema zbog objektivnih uslova ne dolazi do jadikovanja, već se predano radi na tome da se i ona tu realizuje.

Međutim, kada je u pitanju društvena realnost, stvari su donekle drukčije. Sam nagoveštaj da bi rezultat umnoga rada, bez obzira na um, mogao biti osporen, da bi, usled objektivnih činilaca, mogao biti onemogućen u svom društvenom delanju, odmah se tumači kao nedostatak ili dokidanje slobode. Čovekov um tada prestaje da bude zaokupljen svojom stvarnom teoretsko-analitičkom aktivnošću i pretvara se u političko-pragmatistički stroj; pazi da se ne izvrši svetogrđe nad slobodom.

Skoro nikada do sada se nije postavljala ista, ili barem ista relacija između slobode kao delanja i slobode kao realizacije, u sferi prirodnog i društvenog. Dok se u prvoj sloboda kao delanje ograničava slobodom kao realizacijom, u zavisnosti od objektivnih mogućnosti i dok se to prihvata kao realno, u društvenoj sferi se to odbacuje.

Malo pobliza istorijska istraživanja bi ubrzo pokazala da i u društvenom postoji razlika između slobode delanja i slobode realizacije, da često ovo drugo sputava ono prvo. Nećemo razmatrati čitav niz mislilaca, počevši od Platona, pa pa nadalje, čije ideje, iako često vladajuće kroz milenijume, nisu bile realizovane. I svaki put kada bi se postavljali nerealni zahtevi i kada bi se tuklo za slobodu realizovanja onog što je bilo nemoguće, više se nije radilo o slobodnom delovanju, revolucionarnom delovanju, već o programatičkom nadmudrivanju. Baš takvi slučajevi su pokazali da i u sferi društvenog postoje mogućnosti koje se ne mogu realizovati i da njihovo postojanje ne ograničava ili ne ukida datu slobodu.

Za razliku od fizičkog sveta, gde obično prepreku koja onemogućava slobodu realizacije možemo lako spoznati, u društvu te prepreke, ta ograničavanja slobode su teško uočljiva. Često takve prepreke svojim postojanjem sile nas na pragmatističku delatnost, na delatnost koja, kako se to obično kaže, ima cilj. Bez obzira kako je on formulisan, njegova suština se sastoji u proširenju poznavanja mogućnosti, kao i proširenju mogućnosti umnog ovladavanja tih mogućnosti. Jednom rečju, izvlačenja postojećih, do tada nes-

poznatih mogućnosti slobode na svetlo subjektivne delatnosti.

Proces oslobađanja znači otkrivanje mogućnosti, to jest stvaranja uslova za međusobno delovanje slobode delanja i slobode realizacije. Ako smo sada govorili o slobodi delanja kao predvorju za slobodu realizacije i tvrdili da je sloboda kao delanje ograničena slobodom kao realizacijom, onda moramo ukazati da je taj odnos donekle komplikovaniji.

Sloboda se često shvata kao sloboda mogućeg delovanja. Delovanje, međutim, ne znači i realizaciju. Zbog toga je i rečeno da sloboda nije umna, već praktična delatnost. Sloboda — znači, delanje — može biti realizovana samo onda kada za to postoje mogućnosti. Um saznavanjem tih mogućnosti daje okvir slobodi. On, u istom okviru, podleže sopstvenim okvirima svoje slobode. Ali, samo delanje ostvaruje nove mogućnosti. Sloboda-delanje može biti stvaralac svog sopstvenog ispunjenja — realizacije. Sloboda je, dakle, izbor između ponuđenih mogućnosti. Ona, takođe, može biti i stvaralac tih mogućnosti.

Bez obzira, dakle, da li predstavlja svoju realizaciju ili svoje stvaranje, sloboda može postati samo onda kada predstavlja delatan čin. Ne postoji sloboda, ili eventualno postoje samo njene senke u pećini, onda kada se teži da sloboda stvara samu sebe u nepostojećim odnosima, naime, onda kada se želi stvoriti sloboda koja se ne može faktički realizovati, znači onda kada se dela van društvene i prirodne realnosti.

Nemogućnost realizovanja znači delanje van praktičnih i teoretskih mogućnosti. Iako je spoznati te praktične mogućnosti. One se nameću same od sebe — i kao takve se i realizuju. Umna delatnost kojom spoznajemo praktične, realne, momentalne mogućnosti, ima, takođe, za cilj određivanje teleološkog otkrivanja budućih, dugoročnih ili stvarnih mogućnosti. Radnička klasa jeste agens realizovanja slobode baš zbog toga što u sebi ujedinjuje praktično sa teoretskim, momentalno sa totalitetom. Radnička klasa, da bi oslobodila sebe od sebe same, deluje u zbiru momentalnog i totaliteta, deluje u okviru ostvarljivog i mogućeg. Baš zbog toga sloboda, sa marksističkog stanovišta, pojavljuje se ne kao krajnji ili jedini cilj, već kao realizovana delatnost.

Ako je dosadašnja sloboda, buržoaska sloboda, bila ona delatnost čijem su ostvarenju bile potrebne snage staroga, snage koje su branile svoju sopstvenu usku egoističku i samo za mali socijalni prostor realizovanu slobodu, znači ona delatnost koja se mogla realizovati samo na način koji je odgovoran uskom, klasnom interesu, ako je to do sada bila otuđena sloboda, i to baš zbog toga što je imala relativno mali socijalni prostor prostiranja, onda današnja sloboda, sloboda koju ostvaruje radnička klasa, jeste dokinuta otuđena sloboda. Ona danas postoji kao delanje i realizacija u isto vreme. I, što je važno, realizacija je oslobodena otuđenja koje joj je nametao egoistični interes klasnog kapitalizma. Ta sloboda je, dakle, stvarna. Ona i jeste sloboda, jer je postojeća, znači realizovana u okvirima stvarnih momentalnih interesa radničke klase.

To postojeće, međutim, stvara osnove daljeg višeg delanja, čija se realizacija sukobljava sada samo sa objektivnim. Nema više otuđenosti kao neke društvene snage koja deluje van same slobode. Sloboda sada može biti endogeno „otuđena“. „Otuđenost“ se sada javlja kao nerealnost za momentalno — znači nesposobnost uma da sazna, ili kao utoplja — nerealnost za spoznanje totaliteta.

Međutim, još uvek se postavlja pitanje: kako utvrditi da li je u datom momentu u društvenim odnosima dato delanje van postojećih realnosti ili pak subjektivno onemogućeno od strane neke vanjske sile iako postoje uslovi njenog realizovanja. Dakle, postavlja se problem kako utvrditi da li je data sloboda utoplja ili, pak, otuđeno delovanje.

Danas pojam utoplje kao nepoznate mogućnosti dobija sve veći broj pristalica. Smatra se da racionalnost i logika, koje su danas inkarnirane u industriji, ograničavaju ljudske horizonte, onemogućavaju umu da sazna ono sa druge strane, da sazna mogućnosti nedostupne racionalnom i logičkom mišljenju. Ta razmatranja, koja ipak, na žalost njihovih autora, počivaju na jednom iracionalnom racionalizmu i logici nemogućeg, baš zastupaju tezu da je sloboda samo ona sloboda koja

sloboda- delat- nost i rea- lizacija

se u današnjem postojećem svetu ne može realizovati. I baš zbog toga što se takva sloboda ne može danas realizovati, ona i postaje sloboda, jer predstavlja novi realitet koji nije povezan sa dosadašnjim kontinuum ljudske egzistencije. Ta sloboda delanja, koja bi bila ne samo suprotno, nego i van svakog dosadašnjeg delanja, to je sloboda koja je za danas „nemoguća“, jer, da bi doklnula svoju sopstvenu i — racionalnost, ona mora izmeniti današnju, postojeću realnost.

Ta sloboda može da postoji, kako smo rekli, na jednom nepostojećem — ne samo suprotnom od postojećeg, jer suprotnost je deo celine, već na nečem novom, na nečem s onu stranu postojećeg, sazajnog, mogućeg delanja. Verovatno zbog toga ovde iznesena koncepcija slobode ne odgovara tom shvatanju, koga njegovi autori često nazivaju „socijalističkim“, ili „pravim socijalizmom“ — shvatanjima koja treba da karakterišu neke drukčije, neke vanzemaljske društvene odnose. Utopijska sloboda kao realizovanje delanja „novih ljudi“ u „stvarnom istinskom socijalizmu“ nije nam dovoljno jasna. Nije nam jasna, jer ne znamo šta može da predstavlja sloboda — delatnost kao sloboda-realizacija van postojećeg društvenog, van postojećeg socijalizma. Jer, „pravi socijalizam“, bez obzira gde mu mi odredili polaznu tačku, ne može postojati a da sobom ne vodi dva saputnika. Kapitalizam — kao svoju prošlost i komunizam — kao svog dželata. Delanje van postojeće stvarnosti, dakle, ne može da postoji. Ne postoji, dakle, ni sloboda ako je treba realizovati u nekim nepostojećim društvenim odnosima.

Drugi deo postavljenog pitanja se odnosi na slučajevne kada se izvana onemogućava sloboda, onemogućava realizacija delanja. Takvih slučajeva ne samo da ima, već je cela istorija čovečanstva — istorija realizovanja onemogućavanog delanja. Istorija čovečanstva jeste dokidanje otudene slobode. Kada, pak, radnička klasa preuzme vlast, otuđenje gubi svoj karakter vanjskog faktora. Ono nestaje. Međutim, može doći do stvaranja endogenog „otuđenja“. Sloboda „postvaruje“ samu sebe.

Međutim, pitanje istorijski dalje ostaje. Kako ćemo raspoznati slobodu kao utopiju od otudene slobode? Ima dva načina. Prvi je istorijski, a drugi sazajni. Pod istorijskim podrazumevamo onaj momenat kada se sloboda kao delanje i sloboda kao realizacija stope u jednu, kada velike mase svojom revolucionarnom aktivnošću dokračuju dati oblik slobode i stvore nov. Tada svi dotadašnji otuđeni oblici slobode oblično transcendiraju takve revolucionarne akcije.

Pod sazajnim podrazumevamo umnu delatnost koja nam ukazuje na osnovu spoznaje date stvarnosti kakva treba da bude sloboda. Naime, kakve su realne mogućnosti da se sloboda realizuje. Zbog subjektivnih razlika, zbog raznih uglova gledanja, zbog teoretske i praktične predpreme, zbog različitih interesa itd, taj metod određivanja karakteristike slobode je izrazito subjektivan. Sukob tih subjektivizama se izražava kroz svakodnevnu političko-pragmatističku delatnost.

I, na kraju, da li sloboda kao „otuđenje“ ne može večno trajati pod pritiskom političke moći kojoj ta sloboda kao realizacija, pa čak i kao delanje, ne odgovara. Sloboda će se realizovati ako za to postoje objektivne društvene mogućnosti. Ako politički plašt predugo otuđuje slobodu, onda ona njega dokida. To je jedan od elemenata revolucionarnih pokreta. Međutim, kada se danas vodi borba oko raznih koncepata slobode, oko raznih tumačenja metoda postizanja ciljeva, pa čak i usled posedovanja različitih ciljeva, objektivno će pobediti ona sloboda koja je najbliža ili koja najtačnije izražava revolucionarne težnje radničke klase. Umna delatnost kao predradnja koja zaertava mogućnosti realizovanja slobode je samo onda revolucionarna kada ukazuje na one mogućnosti koje su objektivno postojeće i koje najšire revolucionarne mase mogu da realizuju. Ako um ukazuje ili zastupa samo onu slobodu koja je objektivno nemoguća, onda on deluje samo u okviru svojih granica, odvaja sam sebe od stvarne slobode i postaje zatočenik svoje misli. Subjektivne prepreke na koje nailazi sloboda u svojoj realizaciji mogu samo putem društvene akcije biti prevaziđene i osloboditi slobodu njene „postvarenosti“. Svaki drugi put vodi ka utopijskoj slobodi, ka kontemplativnim dubinama u kojima misli preti opasnost da se utopi. To je onda kraj ne samo našeg uma nego i naše slobode.

ŽIVODRAG ŽIVKOVIĆ

2 PESME

RAMAČSKA RUŽA

Huji sa visova snažna planinska pomama,
Opet dolazi vreme, za maglama skita;
Ti što si noćivala nekad u mojim pesmama
Sad drhtiš negde sama ko jela tankovila.

Koje je to doba što se na brdima najavljuje,
Što se kroz njega provlači beli cvet kiše;
Pa čini da orao jedan svoje srce kljuje
Gledajući penu tvoga tela kako u prostoru diše.

Ko božur u krvi list se na grane otkine
I van stabla nastavi donekle da šumi;
Onaj što je poljima prepevavo tvoje ime
Da ga zaborave sad ih preklinje i kumi.

Snegovi već, a juče spavasma goli u paprati
Nagnuti licem nad tople i meke izvore;
Ko je tada razmicao kapke vodi morače da pamti
Čas, kad sam za telom tvojim sišao u ponore.

Prodoše doba niz reku ko pijana lađa
Ispod cvetnih zvezda i mog pomućenog znanja;
O, to se nešto strašno sa tobom događa
Kad ne hodiš više plavom stepom nebeskog
[imanja.

I dok huji sa visova snažna planinska pomama,
I vreme dolazi opet, za maglama skita;
Ti što si noćivala nekad u mojim pesmama
Sad negde drhtiš sama ko jela tankovila.

MISAO

Stiže Velika noć
Kao poslednja kazna;
Misao moja — munja prazna
Ko svelleća zvezda
Bez mene plovi sad.

Da li će se sećati kad
Predela tih;
Možda će mesto njih
Samo neka zver da je mami
Zaljubljena glatko u svoju glad.

I zaneta tako ploviće dugo
Sa sjenama tajanstvenim,
Rekama hudim nekim;
Hrliće neizbežno u susret
Potomcima zlim i dalekim.

Srelaće svuda samo
Prostor pust i klet;
Nesposobna da se oglasi
U bilo kakav čas
Biće nad svim

Svoj meki lomni stas;
Nema i ponosna
Na našu zaboravljenu
Smrt, koju živi gore
Jedan po sve drugi svet.

RADOMIR GLUŠAČ

3 PESME

ZAHVAT STEPE

Zahvat stepe
ništa od zagovaranja, čisti smo kao posle rose
na velikom uzdahu mira,
magličavog mira proletnij ravnice.

Izgubio se beskrajni predosečaj umora,
drišćeš svenuti
kao trešnja kad prestize zoru
kao prezrena bolest života.
Svenuti,
kako da se izbegne ravnica?

Očajanje stepe.
Tako je i sa prvim odlascima.
Sutra ili već noćas stepi je lakše.
Onda, iza sutra, onaj uzdah.
Mirmije očajanje. Mirmije laganje.

O OZEBLIM PTICAMA

Ozeble ptice, jesenje
imaju orfejski let,
ozeble ptice kao stari žal
kad mu navratl davno odbegli talas
imaju pripremljeno kazivanje o samoci
ozeble ptice se ne smeju okrenuti unazad.

Nikakvo euridičanstvo ozeblim pticama
nije dovoljno.

VOJVODINA

Bošku Glušcu

Jadne moje ptice
što obalom traže suva mora
obuzete poterom fragova u pesku
nekad moćne, sada krvave stišavanjem
neizvesnog.

Usahla je pučina
i pamćenja nema na obali,
umiru žedne ptice
brate moj, tužno je.

Osramočeni život brčka se
u svirepom umiranju plavosreće dana
i večnost boje tone, tužno je
brate moj.